

2008 DÜNYA EKONOMİK KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ VE TÜRK-AZERİ EKONOMİK İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Halil AKMEŞE *

(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Hüseyin ÇETİN **

(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

GİRİŞ

Dünya ekonomisi tarihinde zaman zaman farklı nedenlere bağlı olarak ve farklı ölçeklerde küresel ve yöresel krizler yaşanmıştır. Sürekli değişen ekonomik yaklaşımlar, tercihler, beklentiler, hayat standartları, politik, sosyal ve teknolojik faktörler nedeniyle yaşanan bu krizlerin hemen hemen hepsi farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmış ve her biri için yaşanan krizden kurtulma yolları farklılık göstermiştir.

Ekonomi yazınında küresel kriz kavramı 1980'li yıllardan sonra önemli bir konu haline gelmiş ve bu yıllardan sonra daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Bu yılların sonunda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal liberalizasyon, dışa açılma çabaları uluslararası sermaye akımlarının gelişmiş ülkelere yönelmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan birçok ülkenin hem ekonomik hem de finansal yapıları bu açılıma uygun olmadığı için son yirmi yıldır önemli boyutlara ulaşan krizlerle karşılaşmıştır. Bu durum ekonomik kriz kavramını incelenmesi gereken bir konu haline getirmiştir.¹

Türkiye 1994 ve 2001 yıllarında finansal krizlerle karşılaşmıştır. Bu krizlerin özellikleri, kriz öncesinde yüksek miktarda kısa süreli sermaye hareketlerinin olması ve kriz sürecinde bu sermayenin ülke dışına kaçması ile ekonominin küçülmesidir. Yüksek enflasyon, cari işlemler açığı, dış ticaret açığı, yüksek faiz hadleri, kamu açığının borçlanma ile finanse edilmesi krizlerin çıkmasına zemin hazırlanmıştır.²

Bu çalışmanın ilk bölümünde ekonomik kriz kavramına, krizlerin sebeplerine ve özelliklerine değinilerek 2007- 2008 dünya ekonomik krizinin

* Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Konya, Türkiye

** Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Konya, Türkiye

¹ Senem Yılmaz Yavuz, "1990-2002 Yılları Arasındaki Ekonomik Krizlerin Türk Ekonomik Sistemine Etkileri", Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2006, s. 1

² Zuhâl Kınaytürk, "1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 1

çıkış sebeplerine ve dağılıma kanallarına değinilmiştir. İkinci bölümde ise kamu kurumları, özel kurumlar ve uluslararası kurumların verilerinden yararlanılarak ve temel makro ekonomik göstergeler kullanılarak 2007 küresel krizinin Türkiye ekonomisini ne ölçüde olumsuz etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Türk-Azeri ekonomik ilişkilerinin bahsedilen krizden etkilenip etkilenmediği ve bu etkinin büyüklüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak Türkiye ekonomisi ve Türk Azeri ekonomik ilişkilerine ilişkin sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

1. Ekonomik kriz

Kriz, çeşitli bilim dallarında ve aynı zamanda günlük konuşma dilinde çok yaygın olarak kullanılan kavramlardan birisidir. Etimolojik kökeni Yunanca "krisis" kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, sosyal bilimler alanında çoğu kez "buhran" ve "bunalım" kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Sosyal bilimler açısından kriz kavramının genel bir tanımını yapmak hiç de kolay değildir. İçinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece "kriz" olduğu kişiden kişiye değişebilmektedir. Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar bulunmaktadır.³

1.1. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomik krizler için farklı yazarlar veya yaklaşımlar çeşitli nedenler göstermektedirler. Ekonomi yazınında günümüzün en çok kabul gören yazarlarından Frederic S. Mishkin'e göre ekonomik krizin temel sebepleri şu dört faktördür:⁴

- Faiz oranlarındaki artışlar
- Belirsizliklerdeki artışlar
- Varlık piyasasının bilanço üzerindeki etkileri
- Bankacılık sektöründeki problemler

Mishkin'e göre bu dört unsur ekonomik krizlerin temelini oluşturmaktadır.

1.2. Ekonomik Krizlerin Özellikleri

Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için, krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır. Bu özellikler:⁵

³ Ahmet Turgut, "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal krizler", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:20, Sayı: 4 – 5, Kasım 2006 / Şubat 2007, s.35

⁴ Frederic S. Mishkin, "The Economics Of Money, Banking and Financial Markets", Addison Wesley, Sixth Edition, Columbia, 2001, s.200

⁵ Coşkun Can Aktan'dan aktaran Yavuz, s.4-5

- Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülmeleyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur.
- Kriz, kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması, hem de yeni fırsatlar yaratmasıdır. Bu anlamda kriz sanıldığı gibi tamamen negatif özellikte bir kavram değildir.
- Krizler uzun yada kısa süreli olabilir. Krizlerin organizasyonlar üzerindeki etkisinin kısa ya da uzun sürmesi, organizasyonun krize karşı koyabilecek tedbirleri zamanında alıp almamasına ve bunları uygulamasına bağlıdır. Ayrıca krizler bulaşıcı hastalık gibi sirayet etkisi gösterir. Herhangi bir sektörde yaşanan kriz, bu sektörle ileri ve geri bağlantısı olan diğer sektörleri etkiler.

1820 ile 1929 arasındaki dönemde dünya ekonomisini şiddetle sarsan 13 ekonomik kriz yaşanmıştır. İktisatçılar bu sayılan krizlerin gözleminden, ekonomik krizin üç önemli özelliğini belirlemiştir. Bu belirlemelere bir dördüncüsü eklenerek ekonomik krizlerin genel özellikleri şöyle sıralanabilir:⁶

- Kriz bir “aşırı-üretim” olgusudur,
- Kriz “genel”dir ya da genelleşebilir niteliktedir,
- Kriz “dönemseldir” ya da en azından “geri-dönüşlüdür”,
- Kriz kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır.

1.3. Bankacılık Krizleri ve 2007-2008 Küresel Krizi

Genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyip, ertelemeye zorlayan, banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda; mevduatların kendilerine ödemeyeceği algısı ve korkusu nedeniyle mudilerin bir ya da daha fazla bankadan kaçışları ve panikleri durumunda veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma ve kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda veya geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkabilir.⁷

2007–2008 dünya ekonomik krizinin çıkış noktası ABD bankalarının portföyünde her zaman önemli bir yer tutan ipotekli konut kredileridir. Bu ortamda, “subprime” konut kredisi olarak da adlandırılan ve ABD’de düşük gelir grubuna açılan konut kredilerinin toplam konut kredilerindeki payı giderek artmıştır. Bu payın 2003’te yüzde 8,5’ten, 2006’da yüzde 20,1’e çıkması sistemin barındırdığı riski artırmıştır. Kredi ödemelerinde yaşanan problemler, geri çağrılan krediler ve sonrasında teminatların (konutların) satışı, konut

⁶ Cihan Dura, “Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?”, <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2392&kat=15>, e.t: 28/04/2009

⁷ Turan Yay, Gülsüm Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No: 2001-47, 2001, s.1233’den aktaran Yavuz, s.8.

fiyatlarında dikkate değer bir düşüğe neden olmuştur. Banka sermayelerindeki erime süreci böylelikle tetiklenmiş ve bir kısır döngü içine girilmiştir.⁸

1.3.1. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Yansıma Kanalları

Türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfının öngörülerine göre küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisinde şu dört kanal üzerinden etkili olacaktır:⁹

- Kredi kanalı: Mevcut durumda Türkiye bankaları yapısal bir bozukluk yaşamamasına rağmen bankaların dışarıdan edineceği fonlardaki azalmanın önüne geçilemeyeceği için sendikasyon kredilerinde ve döviz cinsinden borçlanmalarda zorluklarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Türkiye’de hem bankalar hem de şirketler, bilançosu hasarlı hale gelen dışarıdaki bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapanması sonucunda, daralacak olan kredi hacmi, şirketleri ve bankaları bilanço küçültmeye zorlayacaktır. Büyük şirketlerin aldıkları kredilerin azalması ise bu şirketlerin tedarik zincirlerini etkileyecektir. Dolayısıyla mikro ve makro düzeyde domino etkisi yaratan bir daralma söz konusu olacaktır.
- Portföy yatırım kanalı: Hedge fonları ve özel yatırım fonları (private equity) Türkiye’ye finansman akımında önem taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde, buradan aktarılacak fonların azalacak olması Türkiye’ye döviz arzını önemli ölçüde azaltabilecektir.
- Dış ticaret kanalı: Mali piyasalardaki krizin reel sektöre de yansıması sonucu, tüm dünyada büyüme hızı öngörülerini aşağı doğru güncellenmiştir. Özellikle gelişmiş ekonomilerin önemli bir kısmının resesyona gireceği neredeyse kesinleşmiştir.
- Artan risk algılamasının ve azalan güvenin tüketici ve yatırımcı davranışlarını olumsuz etkilemesi: Bu belirsizlik ortamından en hızlı olumsuz etkilenecek kalem özel yatırım harcamalarıdır. Aynı ortamın hane halkı psikolojisinde ve dolayısıyla bekleyişlerinde neden olacağı bozulma ile özellikle dayanıklı tüketimin hızla daralması kaçınılmaz olacaktır.

2. 2007-2008 dünya ekonomik krizinin türkiye ekonomisine etkileri

2007–2008 küresel ekonomik krizi yerel ve küresel kuruluşlar tarafından kabullenilmekte ve dünya ekonomisini bekleyen süreçteki olumsuz veya zayıf

⁸ TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Politika Notları, Küresel Kriz Çalışma Grubu, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye.pdf, e.t:20/04/2009, s.2.

⁹ TEPAV, s.4

beklentiler birçok platformda dile getirilmektedir. Krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri 2009 yılı Şubat ayında İstanbul'da yapılan bir sunumda Merkez Bankası Başkan Yardımcısı Mehmet Yörükoğlu tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir.

“Artan belirsizlik ortamında risk algılamalarının bozulmasının ve güven kaybının etkisiyle kredi piyasasında kaynak akışının durması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı olmaksızın, iktisadi faaliyetlerde keskin bir yavaşlama yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle Ekim ayında finans piyasalarındaki dalgalanmanın boyutunun büyümesi, hem borçlanma imkânlarını sınırlamış hem de borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Krizin reel kesim üzerindeki etkileri 2008 yılının son çeyreğinde belirgin bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Tüketici ve reel kesim güven endekslerinde süregelen olumsuz seyir ve düşük kapasite kullanım oranları göz önüne alındığında dünyada iktisadi faaliyetlerdeki gerilemenin önümüzdeki dönem içerisinde de süreceği düşünülmektedir.”¹⁰

Ekonomik krizin etkilerinin değerlendirilmesinde kullanılan başlıca göstergelerden bazıları kapasite kullanım oranı, büyüme hızı ve istihdam olarak kabul edilmektedir.

2.1. Kapasite Kullanım Oranı

Temel ekonomik göstergelerden birisi olan imalat sanayi kapasite kullanım oranları dikkate alındığında Türkiye'nin dünya ekonomik krizinden olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır.

2006, 2007, 2008 ve 2009 yıllarına ait aylık imalat sanayi kapasite kullanım oranlarına ait tablo aşağıda verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde 2007 yılında bir önceki yılın aynı dönemlerine bakılırsa Nisan ayındaki %0,6lık; Kasım ve Aralık aylarındaki sırasıyla %0,2 ve %0,7lik azalışlar haricinde serinin tamamında kapasite kullanım oranında değişmezlik veya artış gözlenmektedir. Ancak 2008 yılı oranları 2007 yılının aynı dönemleriyle karşılaştırıldığında 2008 yılı Ağustos ayına kadar ortalama %1lik azalış göstererek seyir eden kapasite kullanım oranlarının Ağustos ayından itibaren %3 - %4 arasında azalış göstererek toplamda %3,7lik bir azalış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu seri 2007de başlayan küresel krizin etkilerini 2008in ilk yarısından itibaren belirgin şekilde hissettirmeye başladığını doğrulamaktadır. 2009 yılı Ocak, Şubat ve Mart ayları 2008 yılı verileriyle karşılaştırıldığında sırasıyla %16,5 - %15,5 ve %16,5lik azalışlar gözlenmektedir ve bu rakamlar krizin 2009un ilk çeyreğinde iyice derinleştiğini göstermektedir.

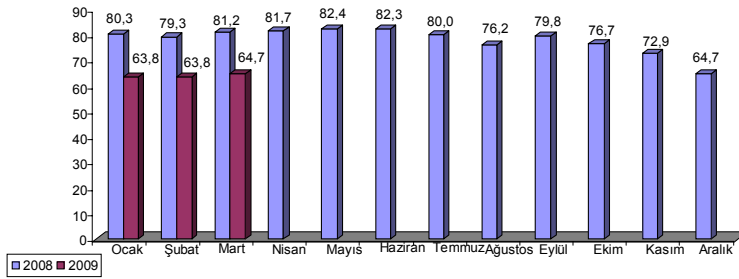
¹⁰ Mehmet Yörükoğlu, “Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, TCMB sunumu, 26/02/2009, İstanbul, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Yorukoglu_ActiveAcademy.pdf, e.t: 23/04/2009, s.1

Tablo 1: Aylık İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (Kamu+Özel,%)

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Toplam
2006	75,4	77,3	80,7	82,3	82,6	83,1	81,8	79,4	82,7	82,4	82,8	81,8	81,0
2007	78,3	80,1	82,0	81,7	83,3	83,5	81,9	80,3	83,2	83,1	82,6	81,1	81,8
2008	80,3	79,3	81,2	81,7	82,4	82,3	80,0	76,2	79,8	76,7	72,9	64,7	78,1
2009	63,8	63,8	64,7										

Kaynak: TÜİK

Burada verilen kapasite kullanım oranlarının kamu ve özel kesimi kümülatif oranlarını yansıttığı göz önünde bulundurulacak olursa ani azalışların mevsimsellik gibi faktörlere dayandırılmayacağı da kesindir. Özellikle imalat sanayi kapasite kullanım oranındaki 2009 yılının ilk çeyreğindeki belirgin düşüşler aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Bu tablo Türkiye ekonomisinin küresel krizden olumsuz yönde ve önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir.

Şekil 1: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (Üretim Değeri Ağırlıklı,%)

Kaynak: TÜİK

2.2. Büyüme

Ekonomik büyüme makro ekonomik hedefler arasında ulaşılması gereken en önemli amaçlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 2002-2006 yılları arasındaki gayri safi yurtiçi hasıla sonuçları verilmiştir. Sabit fiyatlarla gelişme hızı gözlenecek olursa Türkiye ekonomisi 2001 krizinden sonraki beş yılda her yıl ortalama %7,24 büyüme göstermiştir.

Tablo 2: 2002-2006 Yılları Arası Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sonuçları

	Cari Fiyatlarla GSYH	Gelişme Hızı	Cari Fiyatlarla GSYH	Gelişme Hızı	Sabit Fiyatlarla GSYH	Gelişme Hızı
Yıllar	(Milyon ytl)	%	(Milyon \$)	%	(Milyon ytl)	%

2002	350 476	45.9	230 494	17.2	72 520	6.2
2003	454 781	29.8	304 901	32.3	76 338	5.3
2004	559 033	22.9	390 387	28.0	83 486	9.4
2005	648 932	16.1	481 497	23.3	90 500	8.4
2006	758 391	16.9	526 429	9.3	96 738	6.9

Kaynak: TÜİK

Ancak aşağıdaki tablo incelenecek olursa 2007 yılının birinci çeyreğinden sonra ekonomideki büyüme hızı yavaşlamış ve 2007 yılı büyüme hızı %4,7 olarak kaydedilmiştir. 2008 yılının ilk çeyreğinde %7,3 olarak gerçekleşen büyüme hızı ikinci ve üçüncü çeyrekte sırasıyla %2.8 ve %1.2 olarak gerçekleşmiştir. 2008'in son çeyreğinde 2002 yılından buyana 27 çeyrektir büyüme kaydeden Türkiye ekonomisi %-6,2 oranında küçülmüştür. Bu küçülme yine 2007'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Lehman Brothers isimli bankanın iflas istemiyle gündeme gelen küresel krizin etkilerini Türkiye ekonomisi üzerinde 2008 yılının son çeyreğinde iyice belirginleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 3: 2007-2008 Yılları Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sonuçları

		Cari Fiyatlarla GSYH	Gelişme Hızı	Sabit Fiyatlarla GSYH	Gelişme Hızı
	Dönem	(Milyon ytl)	%	(Milyon ytl)	%
	I*	187 951	17.4	22 844	8.1
	II*	203 280	10.7	24 581	3.8
	III*	232 257	8.9	27 772	3.2
	IV*	219 691	9.1	26 057	4.2
2007	Yıllık*	843 178	11.2	101 255	4.7
	I*	215 846	14.8	24 518	7.3
	II*	239 244	17.7	25 258	2.8
	III*	262 905	13.2	28 104	1.2
	IV	232 149	5.7	24 448	-6.2
2008	Yıllık	950 144	12.7	102 328	1.1

* : İlgili dönemlerde güncelleme yapılmıştır.

Kaynak: TÜİK <http://www.tuik.gov.tr/SagMenu/guncel/guncel.xml>

2.3. İstihdam

Makro ekonomik göstergelerden birisi de istihdamdır. Bu göstergeye diğer tarafından bakılacak olursa işsizlik oranları da ülke ekonomisinin durumunu ortaya koyan bir göstergedir. Yani istihdam oranı ile işsizlik oranlarının ters yönde hareket etmesi beklenebilir. Ancak tablo 4'ten 2007-2008 istihdam oranlarına ve işsizlik oranlarına bakıldığında bu ters yönlü ilişkiye rastlanamamaktadır. Bunun nedeni, bazı kamu görevlileri tarafından, kriz dönemlerinde iş arayan kişi sayısının artmasına bağlanmaktadır. 2007 yılında işsizlik oranı

%10,3 iken 2008 yılında %11'e yükselmiştir. 2007 yılı istihdam oranı %41,5 iken 2008 yılında %41,7'ye yükselmiştir. Bu verilere bakılacak olursa kriz dönemlerinde iş arayan sayısında artış olacağı savı doğrulanabilir. Ancak daha önce değinilen kapasite kullanım oranları ve büyüme oranları göz önünde bulundurularak istihdamdaki artışın işsizlik oranının düşmesinden kaynaklanmadığı ve krizin belirsizliği arttırıcı özelliğinden kaynaklanan bireysel ve kurumsal kaygılara dayandığı söylenebilir. Bununla birlikte işsizlik oranlarındaki artışın istihdamdaki artışla ilişkilendirilmeksizin kriz kaynaklı olduğu genel kabul görmektedir.

Tablo 4: 2007-2008 İşgücü ve İstihdam İstatistikleri

İşgücü Durumu 2008	Türkiye		Kent		Kır	
	2008	2007	2008	2007	2008	2007
Kurumsal olmayan nüfus (000)	69 724	68 901	48 349	47 944	21 375	20 957
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	50 772	49 994	35 697	35 275	15 075	14 719
İşgücü (000)	23 805	23 114	16 063	15 635	7 742	7 479
İstihdam (000)	21 194	20 738	14 010	13 764	7 184	6 973
İşsiz (000)	2 611	2 376	2 053	1 871	558	506
İşgücüne katılma oranı (%)	46,9	46,2	45,0	44,3	51,4	50,8
İstihdam oranı (%)	41,7	41,5	39,2	39,0	47,7	47,4
İşsizlik oranı (%)	11,0	10,3	12,8	12,0	7,2	6,8
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13,6	12,6	13,1	12,3	15,4	14,3
Genç nüfusta işsizlik oranı(*) (%)	20,5	20,0	22,6	21,8	15,5	15,6
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26 967	26 879	19 634	19 640	7 332	7 240

(*) 15-24 yaş grubundaki nüfus

Kaynak: TÜİK <http://www.tuik.gov.tr/SagMenu/guncel/guncel.xml>

3. Türk azeri ekonomik ilişkileri ve küresel krizin ticari ilişkiler üzerindeki etkisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Serbest piyasa ekonomisi modelini benimseyen Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla ilk

anlaşma 1/11/1992 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmanın dışında; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile sınır ticareti, ikili ticaretin finansmanı, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin geliştirilmesi ve teknik işbirliği, gümrük işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma, bilimsel, teknik, sosyal, kültürel ve iktisadi sahalarda işbirliği, iki ülke arasında gümrük evrakları ve işaretlerinin karşılıklı tanınması gibi konularda değişik tarihlerde protokol ve anlaşmalar imzalanmıştır.

Yukarıda isim olarak belirtilen anlaşmaların dışında iki önemli anlaşma daha bulunmaktadır. Bunlar, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma (A.C. Milli Meclisi tarafından 14/6/1994 tarih ve 820 sayılı karar ile, Türkiye tarafından ise 25/7/1996 tarih ve 4152 sayılı Kanun ile onaylanarak 31/7/1996 tarih ve 22713 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.) ve Türkiye ile Azerbaycan Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması'dır. (9/4/1994 tarihinde imzalanan anlaşma her iki ülkenin parlamentosu tarafından onaylanmış ve 1/1/1998 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur.) Böylece, ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik hukuki alt yapı büyük ölçüde tamamlanmıştır.¹¹

Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk işadamlarını temsil eden iki derneğin üye sayısından, Bakü Ticaret Müşavirliğine müracaat eden firmalardan ve Vergiler Bakanlığı mükellef kayıtlarından 550 civarında Türk firmasının faaliyette olduğu tahmin edilmektedir. Türk Firmalarının enerji dışı sektörlerle yönelik yatırımları 700 milyon \$'ın üzerindedir. Sadece TPAO'nun, 1994-2007 döneminde petrol sektörüne yaptığı yatırım 2.802.000.000 \$ düzeyindedir. Kayda girmemiş ve üçüncü ülkelerden gelen Türk sermayesiyle birlikte, Türk firmalarının toplam yatırım miktarının, 3 milyar \$'ın üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.¹²

Türk Azeri ekonomik ilişkilerinin değerlendirilmesinde dış ticaret verilerinden yararlanılmıştır. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti istatistik kurumlarının verileri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklılık Azeri ve Türk Cumhuriyetlerinin gümrük uygulamalarındaki farklardan kaynaklanmaktadır.

2008 yılının 3 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine (2007 yılının ilk 3 ayı) nazaran ihracatımız %17,2 artarken, ithalatımızda %21,3 azalma kaydedilmiştir. Türkiye %9,7 pay ile (130,8 milyon \$); Rusya (255,9) ardından Azerbaycan'ın en çok ithalat yaptığı 2. ülke (2007 yılının aynı döneminde 2.

¹¹ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Azerbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri", Bakü, Mayıs 2008, www.musavirlikler.gov.tr/upload/AZER/AZERBAYCAN%20ULKERAPOR%22007.DOC, e.t:26/04/2009, s.35

¹² a.g.e., s.37

ülke) konumunda bulunmaktadır. Türkiye'yi sırasıyla Almanya (106,9), Çin (92,9) ve İngiltere (83,2) izlemektedir.¹³

Tablo 5: 2008 yılının 3 aylık döneminde Azerbaycan'ın ithalatında ilk 10 ülke ve bunların payları

Sıra no	Ülke adi	İthalat değeri(\$)	Pay(%)
1	Rusya Federasyonu	255.900.000	18,9
2	Türkiye	130.800.000	9,7
3	Almanya	106.900.000	7,9
4	Çin	92.900.000	6,9
5	İngiltere	83.200.000	6,1
6	Kazakistan	77.700.000	5,7
7	Ukrayna	76.700.000	5,6
8	ABD	49.300.000	3,6
9	Japonya	48.300.000	3,5
10	Fransa	33.500.000	2,5

Kaynak: A.C.Devlet İstatistik Komitesi

Türkiye %5,7 pay ile (88,9 milyon \$) ABD (272,6), İsrail (174), Rusya (108,4), İran (101,3), Şili (97,9), İtalya (94,5), Hindistan'ın (94,3) ardından aynı dönemde Azerbaycan'ın ihracatında 8. sırada (2007 yılının aynı döneminde 1. sırada) yer almaktadır.

Tablo 6: 2008 yılının 3 aylık döneminde Azerbaycan'ın ihracatında ilk 10 ülke ve bunların payları

Sıra no	Ülke adi	İhracat değeri(\$)	Pay(%)
1	ABD	272.600.000	17,6
2	İsrail	174.000.000	11,3
3	Rusya Fd	108.400.000	7,0
4	İran	101.300.000	6,5
5	Şili	97.900.000	6,3
6	İtalya	94.500.000	6,1
7	Hindistan	94.300.000	6,1
8	Türkiye	88.900.000	5,7
9	Yunanistan	86.300.000	5,6
10	Gürcistan	84.700.000	5,5

Kaynak: A.C. Devlet İstatistik Komitesi

Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret Hacmi ise yaklaşık 219,7 milyon \$'lık (%7,6 pay) büyüklüğü ile Rusya (364,2) ve ABD'nin (321,9) ardından 3.

¹³ T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Türkiye Azerbaycan Dış Ticareti", www.musavirlikler.gov.tr/upload/AZER/disticaret_2008_3%20aylik_degerlendirme%20-Genis.doc, e.t:26/04/2009, s.1

konumdadır. Türkiye'yi sırasıyla İsrail (181,5), Ukrayna (149,2), Hindistan (120,9) izlemektedir.

Tablo 7: 2008 yılının 3 aylık döneminde Azerbaycan'ın dış ticaret hacminde ilk 10 ülke ve bunların payları

Sıra no	Ülke adı	İhracat değeri(\$)	Pay(%)
1	Rusya Fd	364.200.000	12,6
2	ABD	321.900.000	11,1
3	Türkiye	219.700.000	7,6
4	İsrail	181.500.000	6,3
5	Ukrayna	149.200.000	5,2
6	Hindistan	120.900.000	4,2
7	İran	120.500.000	4,2
8	İtalya	120.200.000	4,1
9	Almanya	108.400.000	3,7
10	Şili	97.900.000	3,4

Kaynak: A.C. Devlet İstatistik Komitesi

Sonuç ve değerlendirme

Kapasite kullanım oranı, büyüme ve istihdam göstergeleri dikkate alındığında Türkiye ekonomisinin 2007 de ABD'de başlayan ve özellikle bankacılık sektörü üzerinden dünyaya yayılan küresel ekonomik krizden etkilendiği açıkça gözlemlenebilmektedir. Her ne kadar yasal düzenlemelerle krizin etkileri hafifletilmeye çalışılsa da 2009 yılının ilk çeyreğinde kriz etkisini en ağır biçimde göstermiş ve uzmanların görüşlerine göre dip noktasına ulaşmıştır. TEPAV'ın küresel ekonomik krizden kurtulma konusunda başlıca önerileri şunlardır:

- Uluslararası fon akımlarının daralmasıyla, bankacılık sektörünün ve bankacılık-dışı reel sektörün dış borcunun sürdürülebilirliği azalmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerce bu riskin azaltılmasına yönelik tedbirler alındığı gözlenmektedir. Türkiye'de de benzer bir yapının kurulması gerekmektedir.
- Son dönemde piyasaları rahatlatmak üzere alınan para politikası önlemleri, kredi mekanizmasındaki tıkanıklık nedeniyle beklenen etkiyi göstermeyecektir. Para politikası ile daha etkin sonuçlar elde edebilmek için kredi kanalının açılmasına yönelik önlemler son derece önemlidir.
- Gerek iç gerekse dış kredi mekanizmalarına yeniden işlerlik kazandırılması için kredilere kamu garantisi sağlanması önemli bir politika aracı olmalıdır. Bu çerçevede oluşturulacak sisteme bankaların da gönüllü katılımının sağlanması için, döviz ve TL likiditesini artırıcı önlemler gibi, özendirici ve güven verici ek önlemler de alınmalıdır.

- Kredi sistemine işlerlik kazandırılmasına yönelik tedbirlerin yanında, hane halkının harcama imkânlarını arttırmaya yönelik tedbirler de, önerilerin bütüncül ve dengeli olmasını sağlamak amacıyla ele alınmalıdır. Bu kapsamda, düşük gelirli grupların gelirlerini artırıcı tedbirler alınmalıdır.

Türk Azeri ekonomik ilişkilerinin 2007-2008 krizinden etkilendiği kanısına varmak ve bu etkinin derecesini sadece dış ticaret rakamlarını değerlendirerek tahmin etmeye çalışmak oldukça zor görünmektedir. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik komisyonunun 2007 ve 2008 yıllarının ilk çeyreğine ait verileri incelenecek olursa Azerbaycan'ın ithalat 1136400000 \$'dan 1352200000\$'a yükselmiş İhracatı ise 919100000 \$'dan 1544000000 \$'a yükselmiştir. Ancak ihracatındaki artışın kriz ortamında dünyada yükselen petrol fiyatları nedeniyle bazı ülkelerin (İtalya gibi) Azeri petrolüne olan talebini arttırmasından kaynaklanabileceği yadsınamaz bir gerçektir. 2008 yılının ilk çeyreğinde Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 2007'nin ilk çeyreğindeki 111600000 \$'dan 130800000 \$'a yükselmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatı ise 112900000 \$'dan 889000000\$'a gerilemiştir. Bu verilerden Azerbaycan'ın kriz ortamında dünya piyasasında yükselmiş olan petrol fiyatlarından faydalanarak petrol ihracatını arttırdığını söylemek mümkün olabilir. Ancak Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ihracat ve ithalat rakamlarına bakarak Türkiye ekonomisi için ve özellikle Türk Azeri ekonomik ilişkileri için aynı değerlendirmeyi yapmak pek mümkün değildir. Küresel kriz Türkiye ekonomisi açısından Azerbaycan ekonomisine nazaran daha zor şartları beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

1. Dura Cihan, "Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?", <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2392&kat=15>, e.t: 28/04/2009
2. Kınaytürk Zuhal, "1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s.1
3. Mishkin Frederic S., "The Economics Of Money, Banking and Financial Markets", Addison Wesley, Sixth Edition, Columbia, 2001, s.200
4. T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Azerbaycan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri", Bakü, Mayıs 2008, www.musavirlikler.gov.tr/upload/AZER/AZERBAYCAN%20ULKERAPOR%22007.DOC, e.t:26/04/2009, s.35
5. T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Türkiye Azerbaycan Dış Ticareti", www.musavirlikler.gov.tr/upload/AZER/disticaret_2008_3%20aylik_degerlendirme%20-Geniş.doc, e.t:26/04/2009, s.1
6. TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Politika Notları, Küresel Kriz Çalışma Grubu, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye.pdf, e.t:20/04/2009, s.2.

7. Turgut Ahmet, “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal krizler”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt:20, Sayı: 4 – 5, Kasım 2006 / Şubat 2007, s.35
8. TÜİK <http://www.tuik.gov.tr/SagMenu/guncel/guncel.xml>
9. Yavuz Senem Yılmaz, “1990-2002 Yılları Arasındaki Ekonomik Krizlerin Türk Ekonomik Sistemine Etkileri”, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2006, s.1
10. Yörüköğlü Mehmet, “Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, TCMB sunumu, 26/02/2009, İstanbul, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Yorukoglu_ActiveAcademy.pdf, s.1

Summary

IMPACTS OF 2008 WORLD ECONOMIC CRISIS ON TURKISH ECONOMY AND TURKISH-AZERBEIJANI ECONOMIC RELATIONS

Halil AKMESHE

(Selchuk University, Turkey)

Huseyin CHETİN

(Selchuk University, Turkey)

The recent economic crisis which is caused by considered as the deepest one since the great depression in 1929 and 1970 economic crisis is affecting all economies in the world. Turkish economy and Turkis-Azerbaijani economic relations are affected. Main objective of this study is to determine the extent of economic crisis on Turkish-Azerbaijani economic relations by means of generally accepted crisis indicators.

This study consists of three parts. In first part economic crisis, crisis definition, properties of economic crisis, crisis indicators are defined and in the second part the degree of impacts caused by world economic crisis are analyzed and finally in third part the effects of world economic crisis on Turkish-Azerbaijani economic relations are probed and evaluations are developed.

Keywords: Economic crisis, Turkish economy, Azerbaijani economy, foreign trade, world economy